

EDGAR MORIN'DE İNSANLIK DURUMU VE “GELECEĞİN EĞİTİMİ” DÜŞÜNCESİ

H. Haluk ERDEM*

ÖZET

Disiplinlerarası çalışmalarıyla tanınan Edgar Morin –antropoloji, sosyoloji, felsefe- Fransız filozofu ve sosyologudur. Morin eğitim görüşlerini ele aldığı ‘‘Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi’’ başlıklı yapıtında günümüz dünyasında uygulanan eğitimde gördüğü yedi eksik noktayı tartışıyor ve yedi ilke önerisinde bulunuyor. Ona göre yedi ilke şöyledir: ‘‘1. Bilmenin körlükleri: Hata ve Yanılsama 2. Akla Uygun Bir Bilginin İlkeleri 3. İnsanlık Durumunu Öğretmek 4. Dünyalı Kimliği Öğretmek 5. Belirsizlikleri Göğüslemek 6. Anlamayı Öğretmek 7. İnsan Türünün Etiği’’.

Bu çalışmada Edgar Morin’in geleceğin eğitimi için gerekli gördüğü yedi bilgi ele alınacak ve uygulanabilirliği üzerine tartışılacaktır.

***Anahtar Sözcükler:** Edgar Morin, geleceğin eğitimi, insan, felsefe, etik.*

(The Human Condition and İdea of ‘‘Education for the Future’’ in Edgar Morin)

ABSTRACT

Edgar Morin, who is known with his interdisciplinary studies in the fields of anthropology, sociology, and philosophy, is a French philosopher and sociologist. Morin who is handle his views of education in his study ‘‘Les sept savoirs nécessaires à l’éducation du futur’’ (Seven Complex Lessons in Education for the Future) is discussing the missing points of education in today’s world and proposing seven principles. His proposed principles are: ‘‘1. Les cecites de la connaissance: l’erreur et l’illusion (Detecting error and illusion) 2. Les principes d’une connaissance pertinente (Principles of pertinent knowledge) 3. Enseigner la condition humaine (Teaching the human condition) 4. Enseigner l’identité terrienne (Earth identity) 5. Affronter les incertitudes (Confronting uncertainties) 6. Enseigner la compréhension (Understanding each other) 7. L’éthique du genre humain (Ethics for the human genre)’’.

In the present study, the knowledge Edgar Morin considers necessary for the education of the future will be explored and the applicability of this knowledge will be discussed.

***Keywords:** Edgar Morin, Education for the Future, human, philosophy, ethic.*

* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Felsefesi Anabilim Dalı öğretim üyesi. İletişim İçin: hasanhalukerdem@yahoo.com.tr

GİRİŞ

20. yüzyılın içinden 21. yüzyıla eğitim açısından bakmak geleceğin eğitiminde rol oynaması gereken nitelikleri ve ilkeleri yeniden gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır. **Edgar Morin** UNESCO'nun isteği üzerine kaleme aldığı ve Türkçe'ye *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi* olarak çevrilen önemli yapıtında günümüz eğitiminde gördüğü yedi eksiği saptamakta ve yedi önemli öneride bulunmaktadır. Kitapta oldukça önemli bir yeni ilgi çekicidir: Kitap kaynakça içermemektedir. **Morin** kitabının *Bir Kaynakça Üstüne* bölümünde şu düşünceleri dile getirmektedir:

“Bu öneriler ve düşünüş metni kaynakça içermemektedir. Bir yandan *Yedi Bilgi*'nin geniş kapsamı, bu yayının boyutlarına sığmayacak kadar geniş bir kaynakçaya göndermede bulunmaktadır. Diğer yandan seçmeci kısa bir kaynakçayı dayatmayı da uygun bulmuyorum. İlgilenen her okur, kendi seçtiklerini okurken kendi değerlendirmesini istediği gibi yapabilir. Nihayet her ülkenin, kendi kültüründen kaynaklanan yapıtları vardır ve burada, seçme yapılmak istenirken dışlamak söz konusu olamaz.”¹

Edgar Morin yapıtında düşüncelerini dile getirirken eleştirdiği ve etkilendiği önemli isimler vardır: **Marx, Engels, Lenin, Descartes, Pascal, Kant**. Ona göre **Marx** ve **Engels** insanların her zaman içinde yaşadıkları dünya hakkında yanlış görüşler geliştirdiklerini söyledikleri halde, kendileri de bu hatayı işlemişlerdir. **Lenin** de olayların inatçı olduklarını dile getirdiği halde, kendisinde olan sabit düşünce ve yönlendirici düşüncenin daha da inatçı olduğunu görmemiştir. **Descartes** aynı dünyayı ikiye ayıran bir paradigma oluşumuna neden olmuştur.² **Pascal** ileri sürdüğü ilkeyle bütünlüğün önemine vurgu yapmaktadır. **Kant** çok önceden insanların birbirlerine düşman muamelemesi yapmamaları gerektiğini, evrensel konukseverlik ilkesinin insansal dayanışma için kendisini dayattığını belirtmiştir.

Morin'in kitabındaki düşüncelerinin hareket noktalarından biri de, 20. yüzyıldaki siyasal, bilimsel ve teknik gelişmelerdir. Tüm bu gelişmeler ilerleme kavramına eleştirel bakmayı gerektirmiştir. Eğitimin bu anlamda daha insanca yaşanan bir dünya oluşturmada ne gibi görevler üstlenebileceği sorgulaması böylesine önemli bir yapıtı ortaya çıkaran düşünceleri okumamıza neden olmuştur. Kitapta önerilen bilgilerin günümüz dünyasında uygulanıp uygulanamayacağı, uygulanabilirse nasıl uygulanabileceği üzerine düşünmek geleceğin eğitimi adına oldukça önemli görünmektedir. Eser, eğitim sorununa felsefe, sosyoloji, antropoloji, tarih başta olmak üzere pekçok farklı disiplinle b i

¹ Edgar Morin (2003), *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi*, (Çev: Hüsnü Dilli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, ss. 87.

² Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 1, 7, 11.

r l i k t e bakılmasının gereğini açığa çıkarmaktadır. Geleceğin eğitimini temellendiren “yedi bilgi” insanlık durumunun içinde bulunduğu koşulları ve insanlaşmanın eğitimle doğrudan ilişkisini gündeme getirmektedir.

1. BİLMENİN KÖRLÜKLERİ: HATA VE YANILSAMA

1. 1. Akılsallık (“*La rationalité*”) ve Akılsallaştırma (“*La rationalization*”) Ayırımı

Edgar Morin'e göre her bilgi kendi içinde hata ve yanılsama tehlikesi içerdiğinden, eğitim, bilmenin körlüklerine karşı uyanık olmak durumundadır. Kişinin kendine yalan söyleme olasılığı, benmerkezcilik, kendini aklama gereksinimi, kötünün nedenini başkasına yansıtma eğilimi, işimize gelen anıları seçme, işimize gelmeyenleri bastırma hatta silme, kendine gurur okşayıcı bir rol biçme, bilinçsiz yansıtımlar ya da karıştırmalarla hatıraları saptırma eğilimi, bazen yaşanmış olduğuna inanılan ama gerçekte olmayan hatıralar olduğu gibi bazen de asla yaşanmadığına inanılan bastırılmış hatıralar var olduğu sürece bellekte hatalar ve yanılsamalar söz konusu olacaktır.³

Hata ve yanılsamaya neden olan başka bir nokta da düşünce sistemlerinin kendi içlerinde kapalı ve doğruluklarına kesin olarak inanmalarıdır. **Edgar Morin** kendi işine gelmeyen ya da içine alamadığı bilgiye direnç göstermek, her düşünce sisteminin düzenleyici mantığında var olduğunu düşünmektedir. Tüm bu hatalara ve yanılsamalara karşı koyabilecek koruyucu ise yapıcı ve eleştirel akılsallıktır. Burada dikkat edilecek nokta, akılsallığın akılsallaştırma (rasyonalizasyon)ya dönüşmemesidir. “Akılsallık” ve “akılsallaştırma” arasındaki ayırımı **Morin** şöyle dile getirmektedir:

“Akılsallaştırma kapalı, akılsallık ise açıktır. Akılsallaştırma, akılsallıkla aynı kaynaklardan beslenir; ama en güçlü hata ve yanılsama kaynaklarından birini oluşturur. O halde, dünyayı değerlendirmede mekanist ve determinist bir modele boyun eğen bir öğretiyi akılsal değil, akılsallaştırıcıdır.”⁴

Kendine direnen bir gerçekle diyalog içine girme, duygulanma yetisine sahip olma, yaşamı görmezden gelmeme, insane aklının her şeyi bilen olamayacağını kabulü, gerçekliğin bilinmeyeni de içerdiğini görebilme, yalnızca eleştirel değil özeleştirel de olabilme, kendi yetersizliklerini kabul edebilme yeteneği gerçek akılsallaştırmanın temel özellikleridir.

Morin akılsallığın Batı uygarlığının kendi tekelinde bulundurduğu bir nitelik olmadığını vurgulamasıyla Batı merkezci bakış açısı içinde kalmadığını göstermektedir. Batı her kültürü teknolojik başarılarına göre değerlendirdiğinden

³ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 3.

⁴ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 5.

78 *Edgar Morin'de İnsanlık Durumu ve 'Geleceğin Eğitimi' Düşüncesi*

kendini uzun zaman akılsallığın biricik sahibi olduğunu sanmıştır. Akılsallık için söz konusu olan belirleyici özellik yalnızca eleştiri ve kuramsallık değil, aynı zamanda özeleştirmedir.

Morin yapıtında bir körleşme biçiminden daha söz eder: “Paradigmatik körleşme” (“*Les aveuglements paradigmatiques*”). **Descartes** tarafından formüle edilen ve Avrupa tarihinde 17. yüzyıldan bu yana dayatılan “büyük Batı paradigması”⁵’ni hatırlamak gerekmektedir. Felsefe ve bilimi birbirinden ayırttığı gibi bu paradigma duyguyu akıldan, zihni maddeden, ruhu bedenden, özneyi nesneden, özgürlüğü determinizmden, varoluşu özden ayırmıştır:

“Bu paradigma dünyaya ikili bir bakışı, aslında aynı dünyayı ikiye ayırma yaklaşımını belirler: Bir yanda gözlemlere, deneylemelere, düzenlemelere tabi nesnelere dünyası; diğer yanda varoluş, iletişim bilinç, yazgı sorunlarıyla kendini ortaya koyan öznelere dünyası”⁵.

Bir süre sonra kanı ve inançlar deterministik hale gelen paradigmalara birleşince egemen doktrinlerin ve ideolojilerin korkutucu buyurganlıkları haline gelmektedir. Tartışılmamış anlamsız inançlar, galip gelen saçmalıklar, açıklık adına açıklığı reddeden tutumlar sonucunda bilişsel ve entelektüel konformizm her yerde kendisini göstermektedir.

“(…) Dahası üçüncü bin yılın şafağında, Yunanlıların *daimon*’ları ve kimi zaman İncil’in şeytanları gibi, bizim “kavramsal” şeytanlarımız da bizi sürükleyebilir, bilincimizi boğabiliyor, bizi bilinçsiz kılabilir ve aynı zamanda son derece bilinçli olduğumuz yanılısamıza içine sokabilir”⁶.

Düşüncelerin insan tarafından ve insan için olduğunu unutmamak gerekmektedir; yani düşüncelerin kendi hükmünü insana buyurganca dayatması tehlikesine karşı “evcilleştirilmiş” düşüncelerle mücadele yürütülmesi önemlidir. Beklenmeyen yeniyle karşılaşıldığında yapılacak olan şey, güçsüz ve aciz kuramlarımızın içine yeniyi zorla almak değil, kuram ve düşüncelerimizi yeniden gözden geçirmeyi becerebilmektir. Bilmenin körlüklerine karşı eğitimin yapacağı önemli işlevler söz konusudur. Bilgi üstüne gerçek sorgulama, diyaloga ve düşünce alışverişine olanak veren açık bir kültüre sahip olma, zihnimizin farklı kesimleri arasında iletişim kurma, kısacası kişileri “bilinçlilik” yolunda donatmak eğitimin en önemli görevleri arasındadır.

⁵ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 8.

⁶ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 10.

2. AKLA UYGUN BİR BİLGİNİN İLKELERİ

2. 1. Aşırı Uzmanlaşma ve İndirgemenin Karşısında Bağlam, Bütün, Çokboyutluluk ve Karmaşıklıkın Önemi

Morin bilginin akla uygun olması için eğitimin bağlamı, parçayla bütün arasındaki ilişkileri ifade eden bütünü, çokboyutluluğu ve karmaşıklığı aydınlığa kavuşturmasının gerekliliğini ileri sürmektedir. **Claude Bastien**'in vurguladığı gibi bilişsel işlevin etkililiğinin temel koşulu olan bağlam ("*Le contexte*"), bilgi ve verilerin anlam kazanmasının ihtiyacından ve bilişsel evrimin giderek daha da soyutlaşan bilgilerin ortaya konulması yönünde değil, bağlamları içine oturtulması yönünde ilerlediğinden önemlidir. Bağlamdan öte anlam taşıyan bütün ("*Le global*"), parçaları anlamak için gereklidir. **Marcel Mauss**, parçaları tanımak ve bilmek için bütünün yeniden oluşturulması gerektiğini ileri sürerken haklıdır. **Pascal**'ın ilkesine göre bütün-parça birbirleriyle ilişkilidir:

“Her şey, neden olunan ve neden olan, yardım edilen ve yardım eden, dolaylı ve dolaysız olduğu ve her şey en uzak ve en farklı olanları bağlayan doğal ve farkedilmez bir bağla birbirini beslediği için, bütünü bilmeden parçaları bilmem nasıl olanaksızsa, parçaları ayrıca bilmeden bütünü bilebilmem de olanaksızdır”.⁷

Her canlı varlıkta olduğu gibi insanda da parçaların içinde bütün vardır. Parça bütünden ayrılmadığı gibi parçalar da birbirlerinden ayrı değildir. İnsan ve toplum çokboyutlu olma özelliği taşımaktadırlar; çünkü insan, hem biyolojik, hem ruhsal, hem toplumsal, hem duygusal hem de akılsal; toplum da hem tarihsel, hem iktisadi, hem toplumbilimsel hem de dinselidir. Karmaşıklık (Lat: *Complexus*) olgusu, bir bütünü oluşturan iktisadi, siyasal, toplumbilimsel, psikolojik, duygusal ve mitolojik gibi çeşitli öğeler “birbirlerinden ayrılmaz olduğu zaman ve bilginin konusu ve bağlamı ve parçayla bütün arasında, parçaların kendi arasında karşılıklı bağımlı, etkileşimsel ve enterretroaktif bir doku”yu anlatmaktadır. Kısacası karmaşıklık “birlik ile çokluk arasında bir bağdır”.⁸

Eğitim, karmaşık ve çokboyutlu olanla ("*Le multidimensionnel*") ilişkili bir “genel zeka” ("*L'intelligence générale*")yı geliştirmek durumundadır; bu nedenle insanda varolan merak yetisinin özgürce çalıştırılması önem kazanmaktadır. 20. yüzyıl boyunca görülen disiplinlerdeki uzmanlaşma süreci, bağlamı, bütünü ve karmaşıklığı engelleyip bilgide bir gerilemeye yol açmıştır. Sistemler, beşeri bilimler ve fen bilimleri arasındaki kopuşa, bilimlerin kendi içine kapanmış, aşırı uzmanlaşmış disiplinlere neden olmuştur. Bütün bu sürecin ne gibi sonuçlara yol açtığını/açacağını **Edgar Morin** şöyle dile getirmektedir:

⁷ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 17.

⁸ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 18.

“(…) Global ve karmaşık gerçeklikler kırıldı; insan parçalandı; insanın, beyin dahil biyolojik boyutu, biyolojik bölümlere hapsedi; ruhsal, toplumsal, dinsel, iktisadi boyutları birbirinden hem uzaklaştı hem ayrıldı. (...) Doğası itibariyle her tür insani sorun üstüne bir düşünme eylemi olan felsefe de kendi içine kapalı bir alana dönüştü. (...) Bütünü algılama yetisinin zayıflaması, sorumluluğun zayıflaması (her birey kendi uzmanlaşmış görevinden sorumlu olduğu için) ile dayanışmanın zayıflamasına (her birey kendi hemşehrileriyle olan bağını artık duyumsamadığından) yol açar”.⁹

Aşırı uzmanlaşma (“*spécialisation*”) geneli parçalara ayırdığından özün görülmesini ortan kaldırır. İndirgemeci anlayış karmaşık olanı basite indirger; böylelikle insan körleşebilir. 20. yüzyıl akılsallığının tek akılsallık olduğu iddiası düşünmenin felç olmasına neden olduğu gibi yüzyılın en ciddi sorunlarının irdelenmemesi gibi insanlık için en ciddi sonuçları doğurmuştur. **Morin**'e göre eğitim akla uygun bilginin önemli ilkeleri olan bilgilerin parçalara ayrılmamasını, indirgemeyen düşünceye sahip olmayı yeniden gündeme getirebilmelidir.

3. İNSANLIK DURUMUNU ÖĞRETMEK

3.1. Karmaşık Bir Varlık (“*Homo Complexus*”) Olarak İnsanın Birliği ve Çeşitliliği (“*Unitas multiplex: l'unité la diversité humaine*”)

Edgar Morin'e göre eğitim, insanlık durumu üzerine bir ilk ve evrensel dersi içermek durumundadır. Ona göre insanın evren içinde konumlandırılması ve insanlık durumunun dünyadaki yerinin sorgulanması gerekmektedir. Beşeri bilimlerin parçalanmış ve bölümlenmiş olmasından dolayı insanın karmaşıklığı görünmez olmakta, sonucunda da insan “kum üstünde bir iz gibi” yitip gitmektedir. İnsanlık durumunu anlamak, parçalar yerine bütünü bilmek önemlidir:

“Buradan da, insanlık durumunu dünyadaki yerine oturtmak için, doğa bilimlerinden kaynaklanan bilgilerle, insanın çokboyutluluk ve karmaşıklığını aydınlatmak için beşeri bilimlerden kaynaklanan bilgilerin birleştirilmesi gereği ve beşeri bilimlerin, yalnızca felsefe ve tarihin değil, ama aynı zamanda edebiyat, şiir, sanatın paha biçilmez katkılarını bunlara dahil etme gereği ortaya çıkmaktadır.”¹⁰

İnsanlaşma (“*l'hominisation*”), insanlık durumuna doğru eğitim için çok büyük önem taşıdığından insanın insansallığı (“*L'humain de l'humain*”) nasıl oluşturacağını bilmesi gerekmektedir. İnsan, kozmostan, doğadan ve yaşamdan

⁹ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 19.

¹⁰ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 26.

çıkmasına rağmen kendi zihni, kültürü ve bilinci nedeniyle yakın olan kozmosa yabancılaşmıştır. İnsan doğasının derinliğinde kozmosun gizini taşıyor olmamıza rağmen yine de insan, yalnızca kozmoloji, fizik, biyoloji, psikoloji ve diğer bilimlerle tanınabilecek ve anlaşılacak varlık olma özelliğini taşımamaktadır. Peki insan nedir? Nasıl bilinebilir? **Morin**'e göre insan hem biyolojik hem de kültürel bir varlık özelliği taşıyan birleşmiş-ikiliktir ("Unidualité"); yani insane, hem "homo sapiens" aynı zamanda da hiper canlılık içinde coşkular yaşayan "homo demens"tir.¹¹ Biyolojik varlıklar olmamıza rağmen insanlaşma yalnızca kültür tarafından ve kültürün içinde tamamlanır. "İnsan beyni olmadan kültür olmaz, ancak kültür olmadan zihin, yani bilinç ve düşünce yeteneği de yoktur" der **Morin**. Ona göre insani olan her gelişme bireysel özerkliklerin (birey), topluluğa katılımların (toplum) ve insan türüne ait olma duygusunun birlikte gelişimini anlatan içerik taşımaktadır. İnsani gelişme ise insanın birliğini ve çeşitliliğini anlamaktan geçmektedir.¹² **Morin** günümüzde de varolan bir olguyu burada yeniden düşünmemizi istemektedir:

"Kültürlerin çeşitliliğini görenler, insanın birliğini küçümseme ya da görmezlikten gelme eğilimindedir, buna karşılık insanın birliğini görenler ise kültürlerin çeşitliliğini ikincil olarak değerlendirme eğilimindedir. Oysa uygun olan, birliğin çeşitliliğini sağlayan ve kolaylaştıran bir birlik, çeşitliliğin de kendini bir birlik içinde gören bir çeşitlilik olarak tasarlanmasıdır."¹³

İnsanın tek yönlü bir varlık olarak algılanma biçimi 21. yüzyılda terkedilmeyi bekleyen bir anlayıştır. İnsanın yalnızca akılsallığı (*homo sapiens*), tekniği (*homo faber*), yararçı etkinlikleri (*homo economicus*), zorunlu gereklilikleri (*homo prosaicus*) içinde tanımlanması eksiktir. **Morin**'e göre insane varlığı karmaşıktır ve karşıt nitelikleri, iki kutuplu bir şekilde içinde taşır. İnsan, "Sapiens et demens (akılsal ve çılgınca), Faber ve ludens (çalışkan ve oyuncu), Empiricus ve imaginarius (görgül ve düşsel), Economicus ve consumans (tutumlu ve savurgan), Prosaicus ve poeticus (düzyazısal ve şiirsel)"dur.

İnsan varlığı akıllı ve akıldışıdır, ölçülü ve ölçsüz olabilir; yoğun ve istikrarsız bir duygusallığın öznesi olarak, güler, tebessüm eder, ağlar, ama nesnel olarak anlamasını da bilir; ciddi ve hesapçı, ama aynı zamanda sıkıntılı, içi daralan, zevkine düşkün, kendinden geçen, esrik bir varlıktır; şiddet ve şefkat, aşk ve kını barındıran bir varlıktır; düşselle kuşatılmış ve gerçeği tanıyabilen, ölümü bilen ve ölüme inanmayan, söylence ve büyüün yanı sıra bilim ve felsefe de yaratan; tanrılara ve düşüncelere teslim olan, ama aynı zamanda tanrılardan

¹¹ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 29.

¹² Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 32.

¹³ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 32.

kuşku duyan ve düşünceleri eleştiren bir varlıktır; doğrulanmış bilgilerle, ama yanılısıma ve düşlemlerle de beslenir.¹⁴

Morin, insanı karmaşık bir varlık olarak belirledikten sonra eğitimden beklenmesi gereken noktayı yeniden hatırlatıyor:

“Böylece, eğitimin esas yönelimlerinden birinin insan karmaşıklığının incelenmesi ve araştırılması olduğu görülüyor. Eğitim, insanın çok yönlü yazgısını göstermeli ve örneklerle açıklamalıdır: İnsan türünün yazgısını, yani bireysel yazgıyı, toplumsal yazgıyı, tarihsel yazgıyı, kısacası birbirine geçmiş ve birbirinden ayrılmaz tüm yazgıları...Bu yönelim, tüm insanların ortak durumunu ve bireylerin, halkların, kültürlerin çok zengin ve gerekli çeşitliliğini öğrenmeye, dolayısıyla bilincine varmaya ve nihayet *yeryüzü yurttaşları* olarak kökleşmemize varmalıdır.”¹⁵

4. DÜNYALI KİMLİĞİ ÖĞRETMEK

4. 1. Ekonomik Küreselleşme Karşısında İnsansal Dayanışma

Edgar Morin “dünyalı kimliği” (“*l'identité terrienne*”) ifadesinden dünyayı uygarlaştırmayı, dünyada dayanışmayı sağlamayı, insan türünü gerçek insanlığa dönüştürmeyi, birinin diğeriyle, herkesin herkesle karşılıklı dayanışmasını ve merhamet duygusu içinde olmasını anlamaktadır. 16. yüzyılda gezegen çağı (“*l'ère planétaire*”) ile başlayan tarihsel yolculuk 20. yüzyılın sonunda itibaren küreselleşme aşamasına gelmiştir. Aradan geçen dört yüzyıllık sürede neler olup bitmiştir? Dünyalı kimliğe ulaşılmış mıdır?

1492'de yerkürenin fethine çıkan Batı Avrupa, Amerika'da ve dünyanın geri kalan kısmında “uygarlık felaketlerine, onarılmaz kültürel yıkımlara, korkunç köleleşmelere” yol açan gezegen çağını başlatmıştır. Gezegenleşme, Avrupa uygarlığının silahlara, tekniklere, anlayışlara, ticaret acentalarına ve ileri karakollara sahip olmasıyla gelişmiş; ardından 20. yüzyılda iki dünya savaşı, iki iktisadi bunalım ve 1989'dan sonra da küreselleşme (“*mondialisation*”) denen liberal ekonominin yaygınlaşmasını doğurmuştur. Dünyayı dolaşmak için 80 günlük bir zaman gerekiyken, 20. yüzyıl sonunda jet uçağı bu devri 24 saatte tamamlamaktadır. Bugün gezegenin bir ucundan diğere, televizyon, telefon, faks, internet vb. ile ulaşmak olanaklıdır.¹⁶

“Böylece, örneğin Avrupalı her sabah Japon malı radyosunu açarak uyuyor ve dünyadaki gelişmeleri buradan alıyor: Yanardağ patlamaları, depremler, darbeler, uluslararası konferanslar, Seylan, Hint ya da Çin çayını, belki de bir Etiyopya moka veya bir Latin Amerika

¹⁴ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 34-37.

¹⁵ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 37.

¹⁶ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 41-42.

arabicasını yudumlarırken kendine ulaşıyor; Mısır ya da Hindistan pamuğundan dokunmuş kazağını, donunu ve gömleğini giyiyor; Manchester sonra Roubaix-Tourcoing'da işlenmiş Avustralya yönünden yapılmış ceket ve pantolonunu ya da ABD stili bir kot üstüne Çin'den gelmiş bir deri montunu geçiriyor. Saati, İsviçre ya da Japon malı. Gözlük çerçevesi ekvator kaplumbağası kabuğundan. Kışın masasında Arjantin ya da Şili'nin çilek ve kirazlarını, Senegal'in taze yeşil fasulyesi, Afrika'nın avokado ya da ananaslarını Guadeloupe'un kavunlarını bulabilir. Martinik romu, Rus votkası, meksika tekilas, Amerikan burbonu şişeleri elinin altında. Evinden Koreli bir şefin yönettiği bir Alman senfonisini dinleyebilir, olmadı video ekranından siyahi Barbara Hendricks'i, İspanyol Placido Domingo'yu izleyebilir.

»17

Avrupalı gezegende refah içinde yaşarken diğer yandan Afrikalı, Asyalı, Güney Amerikalı yoksulluk içinde yaşamaya çalışmaktadır. Dünya ekonomik piyasasının etkisiyle bu insanların yaşam biçimlerinde değişiklik meydana gelmekte, pek çok insane hayalini kurdukları rahat bir hayata özlem duymaktadır. **Morin**, birleştirici olduğu kadar özünde çatışmacı olduğundan küreselleşmeyi eleştirmektedir. Olup-bitenler dünyanın bir olmaya gittiğini gösterse de aynı zamanda bölündüğünü ortaya çıkarmaktadır. Gelişme ("*Le developpement*") düşüncesi çözemediğinden daha çok sorun yaratıp bir uygarlık bunalımına ulaşmıştır. Nükleer silahlanma ve yeni tehlikeler insanlığın kendi kendini yoketme potansiyelinin her zaman varolduğunu göstermektedir. Günümüzde gelişme yalnızca teknik-ekonomik açıdan düşünülmemekte ve sonuçta savunulacak bir yanı kalmamaktadır; oysa, gelişmenin yalnızca maddi değil, aynı zamanda anlaksal, duygusal ve ahlaki alanı içine alan daha karmaşık bir anlama sahip olması gerekmektedir.

Eğitim, yeryüzü-gezegeninin insanları olarak varolmayı, paylaşmayı, iletişimde bulunmayı, düşünce ve duygu ortaklığı kurmayı öğrenmemize olanak vermelidir.

5. BELİRSİZLİKLERİ GÖĞÜSLEMEK

1. Düzen ve Düzensizlik Geriliminde Belirsiz Bir Gelecek

Tarihin akışı içinde iktisadi ve toplumbilimsel bazı belirlemeler varolsa da, gelecek, önu açık ve önceden kestirilemezdir; dolayısıyla "geleceğin adı belirsizlik"tir.¹⁸ Tarihte ortaya çıkan yeni önceden bilinip ortaya çıkmamıştır. Yeni her zaman yaratımlarla gelmemiş, aynı zamanda yıkımlarla da kendisini

¹⁷ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 42-43.

¹⁸ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 55.

84 Edgar Morin 'de İnsanlık Durumu ve 'Geleceğin Eğitimi' Düşüncesi

göstermiştir. Uygarlık ve barbarlık, yaratım ve yıkım, doğuş ve ölüm tarihin her zaman iki yüzü olmuştur.

Bilmede de belirsiz bir yan vardır. Düşünceler ve kuramlar gerçeği yansıtmadıkları gibi yetersiz ve hatalıdır. İnsanın gerçekle ilişkisi, gerçeğe ilişkin düşünceden başka bir şey değildir. Gerçeğin içinde belirsizliği anlamak, gerçekte görünmeyen bir olasılık olduğunu kabul etmek önem kazanmaktadır. Bir eylemin kısa vadeli sonuçlarını öngörmek olanaklıysa da, uzun vadeli olarak bilinmemektedir. Eylemin bilinmeyen ve belirsiz sonuçları olduğunu tarihten örneklerle açıklar:

“1789’un zincirleme sonuçlarının tümü birden beklenmiyordu.

Terör, ardından Thermidor, sonra İmparatorluk, daha sonra Burbonların tahta çıkması ve daha geniş bağlamda, Fransız Devrimi’nin Avrupa ve dünyadaki sonuçları, Ekim 1917’ye kadar (dahil) öngörülmemen sonuçları, daha sonra 1917 Ekim’inin kuruluştan totaliter bir imparatorluğun düşüşüne kadarki sonuçları da, aynı şekilde, öngörülemedi.”¹⁹

Eylemin belirsizliğine karşı verilebilecek karşılık bir strateji oluşturmaktır. Düşüncenin, belirsizliklere karşı mücadeleye hazır olması değer kazanmıştır. Umulmadık olanın umulması için çaba vermek eğitimin görevlerinden birini oluşturmaktadır.

Morin, ilerleme (“*progrès*”) düşüncesinden vaçgeçmeden içerisinde belirsiz ve kırılğan niteliğinin tanınması gerektiğini vurgulamaktadır.

6. ANLAMAYI ÖĞRETMEK

6. 1. Başkasını Anlama: İnsani Karmaşıklık Bilincinde Olma ve Anlamanın Küreselleşmesi

Anlama sorunu (“*Le problème de la compréhension*”) eğitimin amaçlarından biri haline gelmiştir. Morin, anlamaktan, matematiği ya da herhangi bir disiplini anlamayı kastetmez, insanın anlaşılmasını kasteder. Burada söz konusu olan eğitimin manevi misyonudur ve sayısal bir özellik değildir. Anlama yaşamsal önemde bir konudur; çünkü “insanlararası anlayışı öğretmek, insanlığın anlalsal ve manevi dayanışmasının koşulu ve güvencesidir.”²⁰

Morin’e göre anlama sorununun iki ayrı ucu vardır: Biri, birbirinden uzaktakiler için geçerli olan ve farklı kültürlerden gelen insanların birbirleriyle anlaşması, diğeri ise, bireysel olan yani yakınlar arasındaki ilişkileri içine alan anlaşmadır. Yakın olanların birbirleriyle daha iyi anlaştığı kabulü doğru olmayan bir kabul olarak kalmaktadır; çünkü yakınlık beraberinde yanlış anlamaları,

¹⁹ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 62.

²⁰ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 65.

kıskançlıkları, saldırganlığı getirebilir. Anlamanın, düşünsel (“*compréhension intellectuelle*”) (zihinsel ya da nesnel) anlama derecesi ve öznelarası anlama (“*compréhension humaine intersubjective*”) derecesi olmak üzere iki derecesi vardır. Düşünsel anlamanın yolu anlaşılabilirlik ve açıklamadan geçerken, insana özgü anlamanın yolu, öznenin özne tarafından bilinmesinden geçmektedir:

“Nitekim ağlayan bir çocuk gördüğümde, onu gözyaşlarının tuzluluk derecesini ölçerek değil, ama kendi içimdeki çocukluğumun üzüntülerini yakalayarak, onu kendimle özdeşleştirerek ve kendimi onunla özdeşleştirerek anlamaya çalışırım. Başkası sadece nesnel olarak algılanmakla kalmamış, onunla özdeşleşilen ve onu kendisiyle özdeşiren (*alter ego* haline dönüşen bir *ego alter*) bir başka özne olarak algılanmıştır. Anlamak, bir empati, özdeşleşme ve kendini yansıtmaya sürecidir zorunlu olarak. Her zaman kendi içinde öznel olan anlama, açıklık, sempati, cömertlik gerektirir.”²¹

Ancak anlama öyle kolay olmamakta, hem nesnel anlamanın önüne hem de insanı anlayışın önüne benmerkezcilikten (“*l’égocentrisme*”), etnikmerkezcilikten (“*ethnocentrisme*”) ve toplummerkezcilikten (“*sociocentrisme*”) kaynaklı engeller çıkmaktadır. **Edgar Morin** anlamaya giden yolların yalnızca iktisadi, hukuksal, toplumsal ve kültürel yollardan ibaret olmadığını, bunun düşünsel ve etik (“*éthiques*”) yollardan geçtiğini vurgulamaktadır. Anlayış etiği (“*L’ethique de la compréhension*”) insanı anlamada etkili bir görev üstlenmiştir. Özellikleri, iyi düşünmek (“*bien penser*”: karmaşık olanı bir bütün olarak algılamayı sağlayan düşünme tarzı), içebakış (“*l’introspection*”: kendi kendini eleştirel olarak inceleme, bize, göreceli olarak kendi merkezimizden uzaklaşma, kendi benmerkezciliğimizi tanıma ve yargılama olanağı, kendimizi her şeyin yargıci yerine koymama), başkasına öznel (sempatik) açıklık (“*l’ouverture subjective (sympatique) à autrui*”: roman ve filmler yoluyla gündelik yaşamda bize yabancı ya da antipatik olana karşı yakınlık duyma), hoşgörünün içselleştirilmesi (“*l’intériorisation de la tolérance*”: düşünceler için geçerli olup hakaret, saldırı ve öldürücü eylemler için geçerli olmama) olan anlayış etiği üzerine **Edgar Morin** şunları yazmaktadır:

“Anlayış etiği bizden, öncelikle, çıkar beklemeden anlamamızı isteyen bir yaşama sanatıdır. Büyük bir çaba ister, zira hiçbir karşılıklı beklemez: Bir bağınazın ölümle tehdit ettiği hoşgörülü bir kişi, bağınazın kendisini niçin öldürmek istediğini anlar, aynı zamanda onun kendisini asla anlayamayacağını da bilir. (...) Anlayış etiği bizden, anlayışsızlığı anlamamızı ister.”²²

²¹ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 67.

²² Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 71.

Etik önemli yönüyle kişilerarası anlayış etiğidir. Etiğin küreselleşmesi demek insan türüne hizmet etmek demektir. Kültürlerin birbirlerinden öğrenecekleri vardır; dolayısıyla kendini öğreten kültür biçiminde algılayan Batı kültürü mağrur olmayı bırakıp aynı zamanda öğrenen kültür de olabilmelidir. Böyle bakıldığında anlamak, “aynı zamanda, durmadan öğrenmek ve yeniden öğrenmek”ten başka bir şey değildir. Anlama sorunu geleceğin eğitimi oluşturmada önemli rol oynayan noktadır; çünkü karşılıklı anlama olmadan bireyler, uluslar ve kültürler biraraya gelemaz. Anlayışın insanlık dünyası için ne kadar önem taşıdığına anlaşılması için önce “zihniyet reformu”na gereksinim vardır. Bunun da yolu karşılıklı bir “eğitim reformu”ndan geçmektedir.

7. İNSAN TÜRÜNÜN ETİĞİ

7. 1. Antropoetik: Yeni Bin Yılın Antropolojik Misyonu

İnsan türünün etiği (“l’ethique du genre humain”) birey-toplum-tür ilişkisinin karşılıklılığını ve birbirlerinden ayrılmazlığını kabulde başlar, insana özgü bir etik ya da antropo-etikle (“l’anthropo-éthique”) sürer. **Morin**’e göre antropo-etik şu amaçlar için vardır:

“İnsanlığı insanileştirmek için çalışmak. Gezegenin ikili yönetimini gerçekleştirmek: Yaşama boyun eğmek, yaşama yön vermek. Gezegenin birliğini, çeşitlilik içinde, gerçekleştirmek. Başkasında, hem kendisiyle olan farklılığına hem kendisiyle olan benzerliğine saygı göstermek. Dayanışma etiğini geliştirmek. Anlayış etiğini geliştirmek.”²³

Böyle bir etik ancak bireysel bilinçle kazanılabilir. Bireysel bilinç (“conscience individuelle”) demokrasinin varolmasının da olanağını sağlamaktadır. Demokrasinin değeri otoriter ya da totaliter toplumlarda olup bitene bakarak en iyi şekilde anlaşılabilir. Demokrasi, iktidarın denetlenmesini sağlayarak köleşmeyi zayıflatır. Bu yüzden demokrasiyi yalnızca siyasal bir rejim olarak düşünmemek gerekir. Otoriter ya da totaliter yönetimlerde bireyler yöneticiler tarafından köleştirilirler; oysa ki demokraside birey yurttaşdır, özerk olma anlamında öznedir.

Demokrasinin geleceği için siyaset-demokrasi ilişkisi de önemli görünmektedir. Siyaset, yalnızca tekniğe ve ekonomik anlayışa indirgenirse, beraberinde ufukların yitimi, yurttaşlık kimliğinin zayıflaması, vurdumduymazlığı getirecektir. Sonuç ise demokratik yaşamın yok olmasıdır. Antropo-etik, demokrasinin ve yurttaşlık kimliğinin yenilenerek canlandırılmasını, dayanışmayı ve sorumluluğu yeniden kazandırmayı sağlayabilir. **Morin**’e göre 20. yüzyıldan itibaren dünyanın yazgı ortaklığı

²³ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 78.

insanlar arasında dayanışma sağlanmasının gerekliliğini dayatmıştır. **Kant** kendi döneminde dünyanın coğrafi sonluluğunun insanlarda evrensel konukseverlik ilkesine uymaları gerektiğini vurgulamıştır.²⁴ İnsanlık kavramının içi boş ve soyut değildir; tam tersine etik bir kavram olarak yaşamsal bir gerçeklik barındırmaktadır. İnsanın daha iyi bir dünyada yaşaması “insan siyaseti” (“politique de l’homme”)nin, “uygarlık siyaseti” (“politique de civilisation”)nin, “düşünce reformu” (“reform de pensée”)nun, bir “antropoetik” (“l’anthropo-éthique”)in, “gerçek hümanizm” (“véritable humanisme”)in, “*Dünya-Vatan* bilinci” (“la conscience de Terre-Patrie”)nin birlikteliğiyle olanaklıdır. Geleceğin eğitimi bu kavramlarda içerik bulan ilkelerin gerçekleşmesiyle kendisini gösterecektir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Edgar Morin geleceğin eğitiminin temel ilkelerini ele aldığı yapıtında günümüzde insanlık durumunun içinde bulunduğu çıkmazları ve bu çıkmazlardan kurtulmak için bir takım çıkış yolları önermektedir. Ona göre tek çıkış yolu belirli ilkelere sahip eğitimidir. Bu ilkelerin bugün eğitimde uygulanabilirliği olanaklı mıdır? Söz konusu ilkelerin eğitimde uygulanabilirliği için neler düşünülebilir/yapılabilir? Felsefi bakışın dolayısıyla amacına uygun olarak gerçekleştirilen felsefe eğitiminin geleceğin eğitime katkısı nasıl ortaya konabilir? Bu sorular oldukça karmaşık yanıtlar getirirse de, sorulara önerilerle yanıtlar verilebilir. Düşündüğümüz önerileri şöyle sıralamak olanaklıdır:

Felsefe eğitimi ülkemizde lise düzeyinde oldukça geç yaşlarda başlayan ezber içerikli bir ders olarak algılanmaktadır. Lise eğitimi için atılması gereken ilk adım, felsefe öğretim programlarının düşünsel içerikleri zengin bir ders konumuna getirilmesidir. Lise eğitiminden önce ilköğretim evresinde çocukların okuyabileceği edebiyat yapıtlarından hareketle (*Küçük Prens* vb.) düşünme eğitiminin gündeme gelmesi önemli görünmektedir.

Eğitim Fakültelerinde yaygın olarak okutulan kitaplarda yer alan eğitim tanımının artık doğruluk barındırmayan bir tanım olduğunun farkına varılması gerekli görünmektedir. Kitaplarda eğitimin “istendik davranış kazandırma” olarak tanımlanması bütünü yalnızca bir parçasıyla ele alan indirgeyici bakıştan ve insanı parçalamadan öte bir anlam taşımamaktadır. Bağlantılı düşünmeyle gelen doğru içerikli tanımlar kazandırmada Sokrates’in yöntemi (*Sokratik Yöntem*) günümüz için de ipuçları sağlayabilecek zenginliktedir. Eğitimde bu yöntemin kullanılması ezber geçerli sayılan düşüncelerin sorgulanmasında ve özeleştirici yapmada önemli katkılar sağlayabilir.

²⁴ Edgar Morin, *a.g.e.*, ss. 84.

Üniversite eğitiminin içeriği ne olursa olsun insanlık durumuna eleştirel bakışı kazandırmak için felsefe ve sanat yapıtlarından daha çok yararlanılabilir. Felsefi-sanatsal metinler ve sinemadan seçilmiş örnekler kişilerin edindikleri bilgideki etik bağlantıyı (: diğer insanları anlamayı ve insan onurunu çiğnemenin eylemde bulunmayı) görmelerine yardımcı olabilir.

“Geleceğin eğitimi” ifadesi tamamlanmamış her öznenin katkısının beklendiği bir “ide” olarak düşünülürse bu anlayışın hangi temel ilkeler üzerinde kurulması tartışmasına gerçek felsefi bakışı katmak eğitimde yaşanan sorunlara kalıcı çözümler getirmede önemli rol oynayabilir. Sonuç olarak eğitim ve sorunları farklı disiplinler tarafından bir arada ele alınması gerekmektedir. Eğitim fakültelerinin programlarında bağlantılı düşünmeye aracılık eden felsefe derslerine (etik, insan haklarının felsefi temelleri, eğitim felsefesi gibi) daha fazla yer vermek geleceğin eğitimi tartışması için önemli bir adım olacaktır.*

KAYNAKÇA

- MORIN, Edgar (1999), *Les sept savoirs nécessaires à l'éducation du futur*, Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture, unesdoc.unesco.org/images/001/001177/117740fo.pdf, Paris.
- MORIN, Edgar (1999), *Seven complex lessons in education for the future*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, unesdoc.unesco.org/images/0011/001177/117740eo.pdf, Paris.
- MORIN, Edgar (2003), *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi*, (Çev: Hüsnü Dilli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

* Bu makalede Morin'in düşünceleriyle kendi toplumsal-kültürel ve insani sorunlarımızla kuşkusuz daha yakın bağlantılar kurulabilir, günümüz eğitim sistemimizin nasıl olması/düzenlenmesi gerektiği konusunda değerlendirmeler yapılabilir; ancak böyle bir çalışma oldukça zengin/geniş kaynakçaya gönderme yapılması gerektiğinden başlı başına ayrı bir makale konusudur.